

УДК 338.246.027:631.11(477)

Калашнікова Т.В., к.е.н.
Національний аграрний
університет ім. В.В. Докучаєва
м. Харків

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Визначено стратегічні підходи до удосконалення державної підтримки аграрних підприємств з урахуванням глобалізаційних процесів.

Постановка проблеми. Об'єктивною передумовою реалізації стратегічних завдань розвитку аграрного сектору країни є формування адекватного механізму його державної підтримки. До основних проблем, що окреслюють вектор наукового пошуку, слід віднести визначення пріоритетних напрямів та джерел фінансування державної підтримки; підвищення ефективності використання державних коштів сільськогосподарськими підприємствами; оптимізацію обсягів державної підтримки з метою забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників з одночасним виконанням прийнятих країною зобов'язань перед СОТ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комплексні дослідження фундаментальних положень державного регулювання та державної підтримки аграрного сектору країни здійснювали Амбросов В.Я., Бородіна О.М., Варченко О.М., Діброва А.Д., Кваша С.М., Лупенко Ю.О., Месель-Веселяк В.Я., Макаренко П.М., Малік М.Й., Могильний О.М., Молдаван Л.В., Олійник О.В., Олійник Т.І., Онегіна В.М., Осташко Т.А., Пасхавер Б.Й., Попова О.Л., Россоха В.В., Шубравська О.В. та ін. Різні аспекти державної фінансової підтримки аграрних підприємств ґрунтовно досліджуються такими вченими-економістами як Аранчій В.І., Вдовенко Л.О., Дем'яненко М.Я., Гудзь О.Є., Непочатенко О.О., Підлісцький Г.М., Стецюк П.А., Тулуш Л.Д., Ульяновченко О.В. та ін.

Значний внесок у дослідження процесів глобалізації в економіці і особливо в аграрному секторі зробили такі вітчизняні та зарубіжні вчені як Білорус О.Г., Буркинський Б.В., Власов В.І., Колосова Р.П., Кирилленко І.Г., Лук'яненко Д.Г., Саблук П.Т., Таранов П. М., Філіпенко А.С., Д. Блендфорд, Т. Джослінг, М. Кастельс, К. Махолтра, А. Сен, Я. Шолте та ін.

Невирішена раніше частина загальної проблеми. Завдяки науковому доробку провідних вчених економістів-аграрників закладено основи сучасної системи державної підтримки аграрних підприємств країни. Однак

трансформаційні зрушення в економіці, що обумовлені цілим рядом внутрішніх та зовнішніх чинників, активізація глобалізаційних процесів ставлять нові завдання для наукових пошуків щодо удосконалення державної підтримки вітчизняних аграрних товаровиробників.

Метою статті є концептуальне переосмислення та визначення стратегічних підходів до удосконалення державної підтримки аграрних підприємств з урахуванням глобалізаційних процесів.

Виклад основного матеріалу. Грунтовними дослідженнями емпірично доведено об'єктивну необхідність державної підтримки аграрної галузі в умовах ринкової економіки [1-9]. Більшість країн світу та їх об'єднань визнає сільське господарство національним пріоритетом підтримки, що проявляється у щорічному зростанні її обсягів, проте рівень питомої підтримки в окремих країнах світу суттєво відрізняється: розмір загальної державної підтримки на одиницю площі в Україні у 16 разів нижче порівняно з країнами ЄС, у 5,6 разів порівняно із США і на третину менше, ніж у Росії.

Під впливом цілого ряду внутрішніх і особливо зовнішніх факторів (загострення світової продовольчої проблеми, набуття країною членства в СОТ, наслідки світової фінансово-економічної кризи) відбувається поступове нарощування ролі та зміцнення позицій вітчизняного аграрного сектору, підвищення його інвестиційної привабливості. У 2013 р. його частка в структурі ВВП становила 17,4%, експорту - 26,9% (з позитивним сальдо торговельного балансу у розмірі 8,8 млрд дол. США). Одна гривня, вкладена в сільське господарство дає змогу отримати 17 грн від суміжних галузей народного господарства.

Стратегією розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року аграрний сектор України визнано системоутворювальним у національній економіці, що формує продовольчу, у визначених межах економічну, екологічну та енергетичну безпеку, забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей національної економіки та формує соціально-економічні основи розвитку сільських територій [10]. Реалізація поставлених стратегічних завдань потребує значного укріплення фінансового забезпечення аграрних товаровиробників, у т.ч. за участю держави. На практиці ж відзначаємо, що темпи зростання податкового навантаження суттєво перевищують темпи нарощування державної підтримки. Так, надходження від сплати податків аграрними підприємствами протягом 2008-2013 рр. щорічно зростали на 5,6 млрд. грн (з 17,3 до 45 млрд. грн відповідно), тоді як темпи підвищення загальних обсягів державної підтримки галузі становили 937 млн. грн (при щорічному нарощуванні непрямої підтримки на 1,671 млрд. грн, у т.ч. за рахунок спецрежимів справляння ПДВ на 1,445 млрд. грн, дії ФСП – на 226 млн. грн і щорічному скороченні бюджетної підтримки на 743 млн. грн).

Як свідчать результати проведених нами досліджень, глобалізаційні процеси в аграрному секторі супроводжуються зростанням обсягів виробництва

та продуктивності сільського господарства у першу чергу в країнах, що розвиваються (у т.ч. в Україні), що у значній мірі обумовлено нарощуванням обсягів та цільовим спрямуванням заходів державної підтримки сільського господарства. Однак темпи нарощування державної підтримки в країнах, що розвиваються, на відміну від розвинутих країн, значно перевищують темпи нарощування показників продуктивності в сільському господарстві [11].

Переважаючі в структурі джерел фінансування непрямої підтримки (понад 90%) призводить до поступової переорієнтації товаровиробників на виробництво більш рентабельної рослинницької продукції; погіршення умов відтворювального процесу на підприємствах внаслідок переважного фінансування за рахунок державних коштів їх поточної діяльності. Скорочення бюджетних програм підтримки, їх недофінансування, погіршують умови для формування матеріально-технічного, кредитного забезпечення аграрних підприємств, розвитку дрібних і середніх товаровиробників. Як наслідок, за функціонуючого механізму державної підтримки залишаються невирішеними питання гарантування продовольчої безпеки (особливо це стосується виробництва продукції м'ясного та молочного скотарства, плодів та ягід); створення рівних умов для функціонування різних за розмірами підприємств; підвищення економічної стійкості та конкурентоспроможності аграрних товаровиробників.

Виконання зобов'язань перед СОТ, посилення євроінтеграційних прагнень та включення країни до групи світових лідерів з постачання окремих видів продовольства, об'єктивно обумовлюють необхідність концептуального переосмислення ролі державного регулювання аграрного сектора в частині формування довгострокової стратегії та методологічних підходів до її реалізації на основі досвіду зарубіжних країн, де за останні десятиліття значно збагатилася практика здійснення державної підтримки аграрного сектора. При розробці стратегії розвитку державної підтримки національного аграрного сектора слід у повній мірі враховувати вплив зовнішніх чинників та їх наслідки, що знайшло відображення у побудованій нами структурно-логічній схемі (рис. 1).

Першочерговим при цьому є визнання аграрного сектора пріоритетним і стратегічним напрямом прикладання державної політики, а протекціонізму – природною компенсацією неминучих втрат галузі в умовах ринку. Значне відставання рівня державної підтримки в розрахунку на одиницю площі в Україні порівняно з розвиненими країнами та навіть країнами, що розвиваються, послаблюють її конкурентну позицію на світовому агропродовольчому ринку і не дозволяють зайняти відповідне місце у міжнародному розподілі аграрної праці.

Виходячи з суттєвого відставання у рівні ресурсного забезпечення вітчизняних аграрних підприємств порівняно з розвинутими країнами світу, у жодному разі не можна скорочувати обсяги їх державної підтримки або

відмовлятись від фінансування бюджетних програм, як це пропонують окремі аналітики з огляду на вкрай обмежені фінансові можливості держави. На наш погляд, при збереженні дії спеціальних режимів оподаткування потребують фінансування бюджетні програми підтримки матеріально-технічного забезпечення через механізм здешевлення вартості банківських позик та компенсації лізингових платежів; часткової компенсації вартості електроенергії, використаної для поливу на зрошуваних землях; підтримки галузі тваринництва; закладення молодих садів, виноградників та ягідників та догляд за ними; кредитування фермерських господарств.

Рис. 1. Структурно-логічна схема стратегії розвитку державної підтримки аграрного сектора країни в умовах глобалізації (розроблено автором)

Державі слід, з одного боку, забезпечити відповідне фінансування даних програм, що сприятимуть підвищенню показників продуктивності в рослинництві та тваринництві; з іншого боку, максимально спростити процедуру оформлення, забезпечити прозорість виділення коштів та підвищити вимоги і посилити контроль за ефективністю їх використання.

Водночас, принципового перегляду потребують підходи до цілого ряду державних видатків на аграрну сферу, які опосередковано впливають на показники діяльності аграрних підприємств і умовно об'єднані нами у декілька груп. Так, щодо заходів, спрямованих на підтримку виробничих процесів, вважаємо за доцільне виділення державних коштів на підтримку кооперації (виробничої, обслуговуючої) з метою удосконалення умов господарювання численних дрібних товаровиробників.

Серед заходів щодо просування аграрної продукції на ринок слід зосередити увагу на адаптації національного законодавства до європейського, встановити вимоги до безпечності харчових продуктів у відповідності до стандартів ЄС; забезпечити на умовах державно-приватного партнерства фінансування об'єктів інфраструктури для зберігання (елеватори) та транспортної логістики зернових як одного з основних продуктів експорту; активізувати фінансову підтримку створення оптових та фермерських ринків, що дасть можливість реалізувати продукцію дрібним товаровиробникам.

З метою підвищення ефективності видатків на аграрну освіту та науково-дослідні розробки вважаємо за потрібне: з метою підвищення рівня підготовки кадрів для аграрних підприємств передбачити державні кошти на нарощування та осучаснення парку сільгосптехніки та виробничого обладнання аграрних ВНЗ, проведення на їх базі перепідготовки фахівців для аграрних підприємств; для науково-дослідних установ, на нашу думку, першочергового вирішення потребує доведення наукових розробок до споживача, комерційний успіх у впровадженні розроблених технологій, створених сортів, виведених порід тощо.

З огляду на суспільні запити щодо децентралізації фінансування владних повноважень та справедливого розподілу державних видатків між Державним та місцевими бюджетами вважаємо за необхідне передбачити децентралізацію державної підтримки аграрних підприємств з урахуванням зональних відмінностей. Зокрема, за рахунок видатків з Державного бюджету пропонуємо фінансування підтримки інвестицій та кредитування аграрних підприємств, тобто капітальних трансфертів; за рахунок видатків місцевих бюджетів – підтримки охорони навколишнього середовища, сільського розвитку тощо. Однак такий перехід потребує кропіткої та виваженої роботи з висення принципових змін до законодавства щодо бюджетної системи та оподаткування аграрних підприємств.

Висновки. Стратегічні напрями удосконалення державної підтримки аграрних підприємств в країні повинні визначатися глобальними закономірностями і тенденціями; необхідністю забезпечення продовольчої та екологічної безпеки і незалежності країни; потенційними можливостями аграрної сфери економіки на світовому агропродовольчому ринку та з урахуванням взятих країною зобов'язань.

Виходячи з суттєвого відставання у рівні ресурсного забезпечення та державної підтримки вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників

порівняно з розвинутими країнами світу, існує потреба у перегляді базових домовленостей із СОТ щодо виміру внутрішньої підтримки та визначення її структури з урахуванням нарощування обсягів підтримки виробників. Поряд із подовженням дії спеціальних режимів оподаткування, аграрні підприємства потребують бюджетної підтримки за програмами, що спрямовані на підвищення їх матеріально-технічного та кредитного забезпечення; підтримку діяльності малих підприємств. Кардинальних змін потребують підходи до надання державної підтримки та контролю за її використанням.

Список використаних джерел

1. Гудзь О.Є. Фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств: монографія/ О.Є. Гудзь. - К.:ННЦ ІАЕ, 2007. – 578 с.
2. Державна підтримка агросфери: еволюція, проблеми/О.М. Бородіна, С.В. Кирилюк, О.Л. Попова та ін.; за ред. О.М. Бородіної. - К., 2008. – 264 с.
3. Державна політика фінансової підтримки розвитку аграрного сектору АПК: монографія [М.Я. Дем'яненко, П.Т. Саблук, В.М. Скупий та ін.]; за ред. М.Я.Дем'яненка. - К.: ННЦ ІАЕ, 2011. - 372 с.
4. Діброва А.Д. Державне регулювання сільськогосподарського виробництва: теорія, методологія, практика: монографія/А.Д. Діброва. - К.:ВРД "Формат", 2008. - 488 с.
5. Лупенко Ю.О. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року/ Лупенко Ю.О., Месель-Веселяк В.Я. - К.: ННЦ ІАЕ, 2012. - 182 с.
6. Мельник Л.К). Фактори впливу на прибутковість аграрних підприємств/ Л.Ю. Мельник, П.М. Макаренко, Л.Л. Мельник// Економіка АПК. - 2010. - № 5. - С.79-86.
7. Онегіна В.М. Державне регулювання цін і доходів сільськогосподарських товаровиробників: монографія /В.М. Онегіна. - К.: ННЦ ІАЕ, 2007. - 590 с.
8. Оцінка сільськогосподарського майна: інституціональні та організаційно-методологічні аспекти / Г. М. Підлісецький, М. М. Могілова, М. І. Герун ; за ред. Г. М. Підлісецького. - К. : Нац. наук. центр "Ін-т аграр. економіки", 2013. - 252 с.
9. Пасхавер Б.Й. Аграрні реформи: історія та сучасність/ Пасхавер Б.Й.//Економіка України. - 2014. - №4. - С. 94-96.
10. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-r#p7> . - (Нормативний документ Кабінету Міністрів України. Розпорядження від 17 жовтня 2013 р. № 806-р).
11. Калашнікова Т.В. Удосконалення державної підтримки аграрних підприємств в умовах глобалізації: монографія/ Т.В. Калашнікова. - Дніпропетровськ: ВПЦ Середняк Т.К., 2014. - 280 с.